

CİLT 3

KIŞ 1416/1995

SAYI 4

İSLÂMÎ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

“YAYINIMIZA ARA VERİYORUZ”

inkılāb

İslâm ve Batı Semineri

*Tâhâ C. el-'Alvânî***

Bu seminer, İslâm dünyasında fundemantalizmin, yükselişinin sebepleri, gelecekte İslâm dünyası ve Batı ilişkilerine muhtemel etkileri, Arap-İsrail münasebetlerine tesiri veya bu bölgede petrol üretiminin geleceğini incelemek için yapılan bir seminer değildir. Yine bu seminer, batılılara yeniden güven vermek için Araplar, Müslümanlar ve İslâm'ı planlanmış bir şekilde tarif edip tarihî ve coğrafi endişelerini hafifletecek şekilde, iyi niyetli kimseler tarafından yapılan bir teşebbüs de değildir. Batı, kendi ekonomik ve politik değerlerini yaygınlaştırırken, sanki bunlar insan başarılarının zirvesi ve çağdaş batı toplumu tarihin sonunu temsil ediyormuş gibi yeni dünya düzeni, insanlar ve kültürler üzerinde yaptığı etkileri incelemek için başka bir çaba da değildir.

Daha çok bu seminerin amacı diğerlerinde olduğu gibi bu hususların hepsini anlayıp sonra yeni bir istikamette yola çıkacak şekilde onları aşmaktır: kâinatı insanlığın evi olarak kabul ederken, değişik ideolojiler ve farklı insanların özelliklerini karşılayabilen evrensel bir görüşün kaynaklarını araştırma. Bu bakışla dil, ırk, din ve kültüre ait bütün farklılıklara tabî ve vazgeçilmez bir çeşitliliğin âhenkli unsurları, karşılıklı kabul ve anlayışın faktörleri olarak görülebilir.

* Taha C. al'Alwani, "Welcoming Address: Islam and the West Seminar," *AJISS*, Vol. 12, No. 3 (Fall 1995), ss. 395-398.

** Tâhâ C. el-'Alvânî, İslâm Konferansı Teşkilatı Fıkıh Akademisi Üyesi, Kuzey Amerika Fıkıh Konseyi Başkanı ve Virginia, Herndon'da Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü (IIIT) başkanıdır. Bu konuşma orijinal Arapçasından IIIT Araştırma bölümünden Yusuf Talal DeLorenzo tarafından çevrilmiştir.

Bu ve müteakip seminerlerde “tarihin sonu” gibi tekelci fikirlerin aşılması da planlanmaktadır. Zaten böyle fikirler tek doğrusal bir modelin dar sınırları içinde bulunur. Şayet biz İslâm ve Batı arasında mevcut ilişkinin çok daha önemli yönlerini analiz etme yerine insanlığın farklı zenginliklerini tanıyıp ortak entellektüel enerjimizi yoğunlaştırmak zorundaysak bu çok önemlidir. O zaman bu perspektiften bu semineri karşılıklı saygı ve anlayış amacına ulaşmak için planlanmış toplantılar silsilesinde ilk halka olarak düşünebiliriz.

Bununla birlikte bu konuya devam etmeden önce Uluslararası İslâm Düşüncesi Enstitüsü hakkında bir iki söz söylemek istiyorum. Kısacası bu enstitü yaklaşık 10 yıl önce kurulduğunda üç ana hedefi vardı: İslâm düşüncesi krizi ve İslâm mirasını ele alıp şu andaki sonuçları incelemek; bilgi ve değerler hakkında modern ve hâlen süren konuşmalara katkıda bulunmak; İslâm ve Batı arasındaki anlayışı geliştirecek bir köprü kurmak. Geçmiş yıllarda Enstitü ilk iki hususla ilgili önemli bir başlangıç yapmıştır. Yine üçüncü hedefle ilgili çalışmalar devam etmektedir. Gelecek yıl ileri tetkikler bölümünü açmayı ümit ediyoruz. Bu bölüm, bu mesele ve ötekilerinin devam eden ve engel olunamayan tartışılmasında açık bir forum olarak hizmet edecektir. Aynı zamanda bu konuda bir seri seminer yapmayı da düşünüyoruz. Bu seminer bunların ilkidir. Herbirinizin bu çabaya katılıp katkıda bulunacağınıza dair samimi ümidimiz vardır.

Bu meselenin tam bir anlayışına varmak için tetkik ettiğimiz ilişkinin her iki yönünü kavramak gereklidir: Yani İslâm ve Batı. Bu şekilde şu anda bildiğimiz gibi bu ikisi arasındaki ilişkinin nasıl karakterize edilmiş olduğuna dair bir anlayışa gelebiliriz. Şayet bu ilişki daima bu şekilde kalmışsa ve aynı şekilde kalmasının kaçınılmaz olup olmayacağı da tesbit etmek mecburiyetindeyiz. Bununla beraber bu ilişkiyi iki tarafın özel karakteristikleriyle ele almadan önce giriş niteliğindeki işaretleri müteakiben başlamak faydalı olabilir.

İslâm'dan önce tarihte güç ve nüfuzunu yaymaya çalışan iki medeniyet binilmekteydi. Her ikisi Batı'da başlamıştır. Birincisi Büyük İskender'in kurduğu Akdeniz'in kuzey ve doğu bölgelerine yayılmış Helen medeniyetiydi. İskender'in imparatorluğu global bir bakışa sahip ilk merkezi bir otoriteyi temsil etmiştir. İkinci güç Roma İmparatorluğu olmuştur. Helen medeniyetinin mirasını ele geçirdikten sonra bu İmparatorluk Akdeniz havzası çevresindeki bütün topraklarına sahip olmuş ve sonra bugünkü Ortadoğuyu fethetmiştir.

Bu iki medeniyetin mahiyetini gözönünde bulundurulduğunda, onların putperest görüşe sahip olmalarından ötürü eşitsizliğe dayanan bir insanlık anlayışını benimsemiş oldukları anlaşılır. Mabudlarını yerelleştirip tanrıları kraliyet hanedanlığı ve sonunda insanlara ve toprağa bağlayan böylesi bir putperest görüş evrensel olamaz. Zaman ve mekân sınırları dışında mevcut *-ilâhe'l-âlemîn*, bütün

insanların hatta O'na inanmayanların bile Allah'ı olarak bakan aşkın tektanrıcılığa zıt panteizmin bütün şekillerinin mahiyeti budur. Bu temel eşitsizlik gözönüne alındığında her iki medeniyetin evrensel bir ahlâka karşı olarak ırk üstünlüğü ve gücün yüceltilmesi fikirlerine dayandırılmış olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Güçlüler zayıfları köleleştirmek hakkına sahiptir. En iyi köleler arenada çoğunlukla vahşi hayvanlarla yapılan silahlı mücadele için çok elverişlidir. Her iki medeniyet çatışma, çelişki ve menfaatini üstün tutma kavramlarını içselleştiren “diğerler”inin reddi sosyal yapılarında gizli bir şekilde bulunmaktadır. Rönesans'dan bu yana Avrupa medeniyeti kendisini bu iki medeniyetin varisi olarak telâkki etti.

Rönesansın kendisi putperest bir diriliş, klasik antikitenin¹ ırkçı ve panteistik² görüşlerine bir dönüş gibi görülmüştür. Bu arada Hıristiyanlığa ne olmuştur? Hıristiyanlık aşkın tektanrıcı bir din değil mi? Bunlara verilecek cevap evettir. Hıristiyanlık ve ahlâk sisteminin evrenselliği Greko-Romen putperest görüşünün yerini almada gerçekten başarılı olmuştur. Fakat Batı, Hıristiyanlığı karanlık çağlar gibi devirlere atfederek daraltmıştır. Yakın çağlar Darwin ve Nietzsche ve şimdi yeni putperestliğine şahit olmuştur. Bu Greko-Romen türü bir animistik³ putperestlik değildir. Şimdi “Tanrının öldüğü” bu putperest Deridda⁴ anlayışına göre bütün dünya boş ve anlamsızdır.

Dikkat edilmesi gereken diğer husus İslâm ve Batı arasındaki tarihî ilişkinin saldırılarla daha belirgin hale gelmiş olmasıdır. Bu ilişki her iki tarafta âhenkli bir itme, çekme veya püskürtme ve cezbetmeyi ifade eden Arapça *tedâfü* tâbiriyle daha canlı ve hassas olarak târif edilebilir. Öyle anlaşılıyor ki Doğu'nun kaderi sürekli olarak Batı tarafından etkilenmektedir... Batı, ticaret, altın veya çok yakınlarda ham petrol talebi gibi maddî olmayan meselelerde felsefe ve hikmet bakımından Doğuyu izlemiştir. İslâm'ın zuhuru dışı doğru yeni bir dinamik yayılma sinyali vermiştir. Buna Batı'da bir derece anlaşılabilir korku ile bakıldı. Medeniyetin iki tarihî küresi olarak İslâm ve Batı arasındaki ilişkiye mevcut sorgulamada bir işaret teşkil etmesi, Doğu ve Batı arasında bu yeni karşılaşmanın konusudur. Bu sorgulamada ilk ele almamız gereken şey bu karşılaşmanın mahiyeti ile ilgili bir meseledir.

İslâm, Müslümanlara “diğer” kavramını asla öğretmemiştir. Zira İslâm'ın merkez öğretilerinden biri bütün insanların aynı olmasıdır. Bu husus Müslüman-

(1) MÖ. 6. yüzyıl ile MS. 3. yüzyıllar arasını kapsayan dönem. Terim özellikle Yunan, Helenistik ve Roma dönemleri için kullanılır.

(2) Panteizm: Tanrı ile âlemi bir sayanların sistemi, panteist: panteizm taraftarı, panteizmle ilgili.

(3) Animizm: Tabiattaki varlıkların şuurlu bir yaşayış içinde bulduklarını ileri süren görüş

(4) Jacques Deridda (d. 1930): Fransız fikir adamı ve dil bilimcisi.

lar tarafından ayrıntılı olarak yeniden incelenmelidir. Çünkü tarihî ve siyasî şartların “cihad” ve “zimmet” gibi kavramların yorumlanmasında faal rol oynadığı zamanlarda bazen o açık bir şekilde olmamıştır. “Diğer” ilgili bütün metinler Hz. Peygamber'in öğretilerinin ışığında incelenmesi gereklidir: “Bütün insanlar bir tek ruhtan yaratılmıştır. Bütün insanlar Hz. Âdem'in neslinden gelmiştir. Hz. Adem de topraktan yaratılmıştır.” Aynı zamanda denklemin batı tarafında da benzer kavramların yeniden gözden geçirilmesi gereklidir.

İslâm Mekke veya Medine'yi kendi medeniyetinin merkezleri haline getirmemiştir. Ne de Roma'da yapıldığı gibi diğer şehirlerin medeniyetin başşehrine haraç olarak vermek zorunda kaldıkları en iyi şeyleri göndermelerini de istemiştir. İslâm hukuku *zekat* veya *haracın*, toplandığı bölgede daha fazla ihtiyaç olması hâlinde başka yere gönderilmesini yasaklamaktadır. Böyle olsa bile, tarih bize bu öğretilerin kasten ihmal edildiği birçok örneğin olduğunu da göstermektedir.

İslâm'ın evrenselliğinin tasavvur edilmesinde safha safha olan tedrici bir yaklaşımı düşünmek mümkün olabilir. Birincisi: Vahyin ulaşmadığı veya tevhid inancına girmemiş okuma yazma bilmeyenleri ele alma, müşrik Araplar, İranlılar, Türkler, Moğollar ve Hintliler. İkincisi: Ehl-i Kitap arasında ortak temeli geliştirme veya İbrahîmî inanç grupları diyebileceğimiz müşterek değerlerin birliğidir. Üçüncüsü: İnsanlığın hepsini, hatta özel entellektüel eğilimi olan “modern” zihniyetine sahip insanlığın belli bir kısmını ele almaz.

Bugün dünya bir krizle karşı karşıyadır. İslâm dünyasının krizi geri kalma ve Batının krizi gelişme krizi olarak karakterize edilebilirse, bir husus âşikâr hale gelir. Bu krizlerin herbiri tüm dünyayı tehdit etmektedir. Bundan dolayı çözümlerin mahiyet olarak evrensel olmasını gerektirmektedir.

Çağımızda modern medeniyet birçok önemli meselelerle karşılaşmaktadır. Mesela, teknolojik gelişme insanî değerleri erozyona uğratmaktadır. Yine tarih boyunca süren savaşlar asrımızda da tekrarlanmaktadır. Her tarafta kimlik krizleri daha belirgin hale gelmektedir. Pozitivizm değerleri relatif hale getirmiştir.

Şimdi kendi kültürel kimliğimin bir parçasını oluşturan Amerikan toplumunda bir Müslüman Amerikalı olarak, çağdaş Batı medeniyetinin karşılaştığı problemlerin sebeplerine objektif bir bakışla eğildiğimde, özellikle bir hususa değinmem gereklidir ki, bu da, Allah'ın idrâk edilmesi, yani nasıl anlaşıldığıdır.

Helen ve Roma kaynaklarından etkilenmiş olan Hıristiyan teolojisi, Batı düşüncesine “insan suretinde bir tanrı” kavramını ötesine geçemeyen kâinat görüşünü miras bırakmıştır. Modernlik üzerinde temellenen Batı felsefesi aşkın fikrini ortadan kaldırmayı oldukça kolay bulmuş ve böylece araştırma sahasını aklî

ve pozitivistik alan olarak sınırlamıştır. Bundan dolayı Allah'a geri dönüşe dair batı fikirleri bu sahanın asla ötesine geçemez. Allah'ın *daha büyük* olduğuna dair İslâmî kavram Hıristiyan teolojisinde metafizik alana aittir. Ama bu kavram medeniyet kriziyle ilgili felsefî bir önemi haizdir. Şayet Allah *daha büyük* değilse, O insan suretine dönüştürülebilir. Bu dönüştürme O'nun kabul edilmesi gereken ihtiyaçlarına, O'nun insanlık sevgisine muhtaç olduğuna ve gücünü arayabilmesi için kendisini bedenleştirebileceği insanların olmasına dair fikirleri beraberinde getirir. İnsanların artık Tanrının gücünün bedenlenmesi ihtiyaçları kalmadığında O'nu bir tarafa bırakırlar. Batı medeniyetinde meydana gelen olay budur. İlk defa Tanrının güç ve etkisi ortadan kaldırılır. Sonra O'na yine bir kere dönmeye karar verdiğinde O'na dönüşünü O'nun tâbirlerinde değil kendi tabirlerinde aramıştır.

Hıristiyan teolojisiyle karşılaşmasından sonra rasyonel Batı aklı her madde-sini temel kaidelerine indirgeyerek metafiziğe kritik ve analitik kabiliyetlerini uygulamıştır. Madde ve enerjinin parçalanmasında Batı medeniyeti büyük başarı elde etmesine rağmen, insan sahasıyla ilgili hususlarda durum böyle değildir. Daha önce bahsedildiği gibi Batı medeniyeti kuvvetin önemli olduğu bir çatışma modeline dayanmaktadır. O zaman böyle bir modelde ahlâkî ve manevî düşünceler talî derecede kalmaktadır. Onlardan bahsedilirken, hatta Allah'a ibadet edilirken bile, bu modele dayalı kurulmuş olan kamu düzeni ile çatışan ekonomik ve sosyal faaliyetler kesinlikle yapılamaz.

Bu seminerde ve daha sonraki seminerlerde de takdim edileceği gibi kültür ailemiz tarafından yapılması gereken bu görev, kuşkusuz siyasî ve ekonomik düzeylerde diyalogun teşvik edilmesini bekleyenlerin yapacağı görevden çok daha zor olacaktır. Çünkü sosyal problemlere dinî bir kaynaktan gelen herhangi bir reform teklifi veya çözüm, batı zihniyetinde hemen şüphe ile karşılanmaktadır.

Durum zor görünmesine rağmen ümit hâlâ vardır. Bu meydan okuma: bir fırsattan daha başka bir şeydir. Özellikle buradaki topluluklar gibi gruplar -ge-nişlemiş dünya kültür ailesiyle ilişki kurmaktan korkmayan insanlar- bu duru-mun gerçek boyutlarını düşünmek için biraraya gelebilirler. Bunların esaslarının şu başlıklar olduğunu düşünüyorum:

Dünya Kültür Dengesini Kurma: Bu sadece her kültür ve toplumun özel bir diyalog çerçevesinde kendi kültürüne nasıl baktığı ve kendisini ifade etmesine imkân tanıdığına meydana gelebilir.

Menfaatler ve Kültür Arasındaki Farkı Ayırtma: Bu anlayış, önyarguları aşmak için yapılabilecek girişimlerin gerçekleşmesine imkân sağlar. Buradaki maksat, özellikle temel felsefî meselelerle onların ilgili bulunmasında

olduğu gibi ortak temel veya paylaşılan kavramları bulmak gerekir.

Batı Dışındaki Topluları Ciddi Bir Şekilde Ele Alma: Batılı entellektüel liderler Batılı olmayan topluları özellikle Müslüman topluları şüpheli durumlardan çıkarıp onların ortak olmalarını sağlamak için samimi olarak çalışma yapmalıydılar. Kültürel ve dinî kimlikleri ortadan kaldıracak bütün faaliyetlere son verilmelidir. Batının, batı dışındaki toplumlar arasında kültürel şuuru teşvik etmeğe ihtiyacı vardır. Bu yapılırsa, Müslüman fertler ve topluluklar miras aldıkları ilk kaynaklarından dinamik yorumları çıkararak modern problemlerin çözülmesine daha fazla katkıda bulunabilirler: Kur'ânî epistemoloji (bilgi teorisi) ve onun esaslı bir evrensel hamlesi.

Allah'a İnananlar Arasında İşbirliği: Evrensel dinî toplum olarak Ehl-i Kitap işbirliği yapmayı öğrenmelidir. Geçmişte imparatorlukların bu işbirliğine engel teşkil ettiği görülmektedir. Bu unsur ortadan kalktığında bile, daha tabii bir ittifakı hayal etmek zordur. Bu yeniden dikkatle incelenmesi gereken başka bir konudur. Müslümanlar başarısız oldukları hususları inceleyerek başlayabilirler.

Kısaca, dünya kültür ailesinin hem Batılı hem de Batılı olmayan kültürleri uzlaştıran insanî özelliklere sahip evrensel kültür çalışmasına ihtiyacı vardır. Böyle bir kültür topluma dayalı bakışı korurken ferdin vicdanını yeniden canlandırmaktadır. Böyle bir global kültür, toplumsal ve kültürler arasında daha âdil ve daha yapıcı bir tarzda ilişkileri teşhis edebilen bir kültürdür.

Kanatime göre bu, seminerin entellektüel yapısının bir özetidir. Hepinizi candan karşılamamı ve katılımınız için teşekkürlerimi ifade etmeme müsaade edin. Şahsımın ve Enstitüdeki arkadaşlarımla samimi ümidi, ortak hedeflerimizi birlikte teşhis edip, onlara barış ve âhenk içinde ulaşabileceğimizdir.

Çeviren: Ahmet Kemerli